

Gescheiden, maar (on)gelijk

De rassenkwestie in de Verenigde Staten na de Burgeroorlog

In de honderd jaar na de Burgeroorlog is in de Verenigde Staten veel onrust geweest over verschillende maatschappelijke kwesties. Doeko Bosscher stelt in dit artikel het moeizame herstel van de betrekkingen tussen noord en zuid centraal, waarin de discussie over *desegregation* (het opheffen van de rassenscheiding) tegenover *segregation* (het met kracht handhaven daarvan) een rode draad vormde.

Doeko Bosscher is hoogleraar eigen-tijdse geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Zoals dat gaat met elke geschiedenis, is het verhaal over Amerika na de Burgeroorlog op allerlei manieren te vertellen. Maar juist bij dit land is er extra veel keus als het om een geschikte invalshoek gaat. 'Een immigratieland wordt volwassen', 'Van isolationisme tot wereldmacht', 'Een baken van welvaart', 'Van federatie tot natie', 'De moeizame hereniging van Noord en Zuid': de titels liggen voor het grijpen. Vanwaar die rijkdom aan mogelijkheden? Er valt veel te zeggen voor de gedachte dat de Verenigde Staten nog lang niet 'af' zijn en - als blijvend immigratieland - nog een lange toekomst als 'onaf' land voor zich hebben. De permanente verjonging die immigratie tot gevolg heeft en de onafgebroken aanpassing en vernieuwing die daarbij horen, bieden een verklaring voor het focusprobleem. Want wat was – te midden van alle snelle ontwikkelingen – nu eigenlijk het échte Amerika?

In de honderd jaar na de Burgeroorlog (1861-1865) zijn rond verschillende thema's heftige maatschappelijke discussies gevoerd. In het midden van de jaren 1960 laaide het conflict weer extra hoog op. De tegenstelling Noord-Zuid was in haar nadagen, maar een strijd tussen 'links' en 'rechts' rond de oorlog in Vietnam verscheurde het land.

Slaven

In het Amerika van voor de Burgeroorlog noemde de *Constitution* (van 1787) slavernij en de Afro-Amerikaanse bevolkingsgroep nergens met zoveel woorden. De enige (verkapte) verwijzing naar slaven was te vinden in een passage in het eerste artikel van de grondwet, dat regelde hoeveel vertegenwoordigers elke staat in het Congres zou krijgen: *Representatives and direct Taxes shall be apportioned among the several States which may be included within this Union, according to their respective Numbers, which shall*

*be determined by adding to the whole Number of free Persons, including those bound to Service for a Term of Years, and excluding Indians not taxed, three fifths of all other Persons.*¹ Slaven telden dus maar voor drievijfde mee bij het bepalen van de bevolkingsomvang van de staten. Dit voorbeeld wordt wel eens van stal gehaald om te bewijzen dat de *founding fathers* geen van allen deugden, omdat niemand protesteerde tegen deze vorm van discriminatie. De werkelijkheid was genuanceerder. Juist in het zuiden, waar verreweg de meeste slaven woonden en waar de hele economie op slavernij steunde, wilde de blanke bovenlaag dat de slaven in dit speciale geval - waar het ging om het tellen van inwoners, als norm voor het relatieve gewicht van de staat in de landelijke volksvertegenwoordiging - als volwaardige burgers werden beschouwd. De 'abolitionisten' (degenen die afschaffing van de

De Emancipation Declaration van 1 januari 1863.

► Artikel 1, sectie 2, 'clause' 3.

slavernij nastreefden) in het noorden waren warme voorstanders van het beperkt meetellen van de slaven, omdat daardoor de politieke macht van het racistische zuiden nog enigszins in toom werd gehouden. In nogal wat zuidelijke staten maakten slaven immers een groot percentage van de totale bevolking uit. Het zuiden klampte zich helemaal vast aan de *peculiar institution*. John Calhoun (1782-1850) uit South Carolina, vice-president onder John Quincy Adams en Andrew Jackson, was een van de eersten die dit eufemisme gebruikte. *Peculiar* stond niet voor 'vreemd', maar voor 'typisch voor ons'. Het zuiden mocht de slavernij niet opgeven, op straffe van zijn economische ondergang en, erger nog, een bloedbad. Vroeg of laat moest de spanning tussen noord en zuid ontaarden in een harde botsing. In de jaren 1850 ontstonden steeds meer problemen rond de uitwerking van eerder bereikte compromissen, over kwesties als het wel of niet toestaan van slavernij in nieuwe staten en het wel of niet terugsturen van uit het zuiden gevluchte slaven. Het was in deze periode dat Harriet Beecher Stowe haar *Uncle Tom's Cabin* publiceerde. Dit boek gaf een schril beeld van de perverse kanten van slavernij. Het maakte grote indruk op een breed publiek - ook in het zuiden. Tijdens een ontmoeting in Washington zou president Lincoln de schrijfster een keer aanspreken als *the little woman who wrote the book that made this great war*.² Na de verkiezing van Abraham Lincoln tot

president in 1860 was afscheiding van de meest fervente 'slavenstaten' onafwendbaar. De man die als *honest Abe* de geschiedenis zou ingaan was geen typische abolitionist, maar afschaffing van de slavernij stond wel op zijn agenda.³ Handhaving van de eenheid van het land gaf hij echter de hoogste prioriteit. Tevergeefs. In februari 1861 besloten zeven staten tijdens een bijeenkomst in Montgomery, Alabama, tot vorming van een eigen regering, met Jefferson Davis uit Mississippi als president. Deze rebellie van de *Confederate States of America* (de *Confederacy*) leidde vrijwel onmiddellijk tot een burgeroorlog. De *Civil War* (1861-1865) zou uitlopen op een gruwelijke slachting.

'De vrijgelaten zwarten werden het voornaamste doelwit van de agressie van de vernederde blanke meerderheid'

In de maand april 1865 leed het laatste zuidelijke leger een nederlaag bij Appomattox, waardoor de *Confederacy* zich moest overgeven en de Burgeroorlog ophield. Bijna tegelijkertijd werd ook Abraham Lincoln vermoord, zodat er van euforie nauwelijks sprake kon zijn. Twee *emancipation proclamations* van Lincoln hadden toen al de bevrijding van alle slaven afgekondigd. Deze hadden voorlopig alleen betrekking op de staten van de *Confederacy* en nog niet op de staten die zich niet hadden afgescheiden. Lincolns proclamaties waren wel het kompas dat naar een betere toekomst wees voor alle

► Het waarheidsgehalte van dit verhaal is onduidelijk, maar het zou goed waar kunnen zijn.
► Voor een beschouwing over Lincolns ideeën tegen de achtergrond van zijn tijd zie: *Collective Memory and History. How Abraham Lincoln Became a Symbol of Racial Equality*, The Sociological Quarterly, 38 (1997) p.469-496.

President Johnson ontmoet Martin Luther King Jr. en Rosa Parks op de dag dat de Voting Rights Act wordt getekend, 6 augustus 1965.

Ouders protesteren tegen de segregatie van scholen. Ze spanden een rechtszaak aan tegen de Board of Education en werden daarbij gesteund door Thurgood Marshall, een jurist van de National Association for the Advancement of Colored People (NAACP).

► Het officiële verhaal wil dat Mississippi was 'vergeten' dat het dit amendement nooit had geratificeerd.

vier miljoen slaven die de Verenigde Staten aan het begin van de Burgeroorlog hadden geteld. De bekroning van de strijd tegen de *Confederate States of America* was de aanvaarding van het dertiende amendement op de grondwet in 1865: *Neither slavery nor involuntary servitude, except as a punishment for crime whereof the party shall have been duly convicted, shall exist within the United States, or any place subject to their jurisdiction.* Een meerderheid van de zuidelijke staten ratificeerde dit amendement nog datzelfde jaar, enkele andere volgden korte tijd later en alleen Mississippi hield zijn verzet vol tot in 1995 (!).⁴

Reconstruction en 'Jim Crow'

Na de Amerikaanse Burgeroorlog brak een chaotische tijd aan, waarin noord en zuid hun posities tegenover elkaar opnieuw moesten bepalen. Deze periode wordt *Reconstruction* genoemd, omdat het land als het ware moest worden hersticht. In de eerste jaren na de oorlog wreef het noorden het verliezende zuiden zijn nederlaag zo diep mogelijk in, met een soort bezetting (door een noordelijke troepenmacht en een interim-bestuur) en allerlei andere pijnlijke maatregelen. De vrijgelaten zwarten, die part noch deel hadden gehad aan het ontstaan van deze situatie, werden het voornaamste doelwit van de agressie

'Aan onderwijs voor zwarte kinderen werd simpelweg veel minder geld besteed'

► De naam 'Jim Crow' verwijst vermoedelijk naar een figuur (gespeeld door een blanke acteur die een zwarte nadeed) in een satirische theater-show van ver voor de burgeroorlog. Het begrip 'Jim Crow' duidde later het complex van wetten en maatregelen aan waarmee de zwarte bevolking in het zuiden tot tweedetrangs burgers werd gemaakt.

► De roman *Mudbound* van Hillary Jordan geeft een goed beeld van hoe het in het zuiden toeging.

van de vernederde blanke meerderheid. Waar de frustraties die zich in het zuiden opstapelden nog enigszins in toom konden worden gehouden zolang de 'bezetting' voortduurde, kregen de zwarten de volle laag zodra het noorden zich in 1877 bij wijze van verzoening uit de voormalige Confederatie terugtrok en de *Reconstruction* eindigde. De *freedmen*, die enige tijd van bijna volledige vrijheid hadden genoten en zelfs allerlei bestuursambten hadden vervuld, kwamen van een soort hemel in de hel terecht.

Blanke extremisten van organisaties als de Ku Klux Klan kregen alle vrijheid om zwarten te intimideren. *Lynchings* - moordpartijen tegen zwarten buiten elke juridische procesgang om - waren een wijdverbreid verschijnsel. Maar het juridische kader zelf verzwakte ook. De zogenaamde *Jim Crow laws* beroofden zwarten van diverse rechten die zij in de periode van *Reconstruction* hadden verkregen.⁵ Het noor-

den wist ervan maar kon of wilde niet ingrijpen. Murw van oorlog en broedertwist lieten de Verenigde Staten het terugdraaien van de idealistische wetgeving die de nasleep van de *Civil War* had gekenmerkt, op zijn beloop. Dat het hele land zich - met meer of minder tegenzin - bij de discriminatie van zwarten in het zuiden had neergelegd, bleek in 1896. Toen formuleerde het Hooggerechtshof zijn geruchtmakende arrest in de zaak 'Plessy versus Ferguson', die ging over de aanvaardbaarheid van rassenscheiding in het openbaar vervoer van de staat Louisiana. Ervan uitgaande dat het bestaan van gescheiden voorzieningen voor blank en zwart niet hoefde te impliceren dat zwarten met kwalitatief mindere voorzieningen worden afgescheept, bestreed het Hof dat *the enforced separation of the two races stamps the colored race with a badge of inferiority*. Rassenscheiding was dus niet in strijd met de grondwet. Daarmee gaf de hoogste rechter van het land zijn zegen aan de doctrine van *separate but equal*.

Gescheiden en ongelijk

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het Amerikaanse leger nog sterk gesegregeerd, maar bepaalde commandanten hanteerden hun eigen regels. Voor generaal Patton bijvoorbeeld waren inzetbaarheid en dapperheid het enige criterium. Voor zwarte soldaten die de vrijheid en de gelijkheid hadden geproefd, was het een bittere pil om na de demobilisatie in 1945 terug te moeten keren in een van racisme doortrokken samenleving.⁶ In 1948 hief president Truman de rassenscheiding in de

strijdkrachten formeel op met *Executive Order* (decreet) 9981. Zijn bedoelingen waren goed. Er was echter veel verzet en grote veranderingen lieten op zich wachten.

Op 17 mei 1954 deed het Amerikaanse Hooggerechtshof (*Supreme Court*) uitspraak in een zaak die was aangespannen door Oliver Brown, een zwarte metaalbewerker, en nog enkele andere ouders, tegen de *Board of Education* van Topeka, Kansas. Hun kinderen gingen naar een zwarte school. Gesteund door een jurist van de National Association for the Advancement of Colored People (NAACP), Thurgood Marshall, hadden zij betoogd dat het onderwijs op een gesegregeerde, zwarte school onherroepelijk van mindere kwaliteit was dan dat op een blanke school. Met verschillen in intelligentie had dit niets te maken. Aan het onderwijs voor zwarte kinderen werd simpelweg veel minder geld besteed. Het hele principe van *separate, but equal* kwam in de praktijk neer op *separate and unequal*.⁷

Het Hooggerechtshof stelde de klagers in het gelijk. Daarmee was de uitspraak van 1896 in de zaak 'Plessy versus Ferguson' achterhaald. Wat het Hof echter niet deed was de kwestie principieel naar een hoger niveau tillen, door bijvoorbeeld te verklaren dat de grondwet kleurenblind was en daarom überhaupt elke vorm van discriminatie verbood. In zoverre ging 'Brown' zelfs nog minder ver dan de enige dissidente rechter in 'Plessy versus Ferguson', John Marshall Harlan, een halve eeuw eerder.⁸ Dit alles vond plaats in de periode-Eisenhower (1953-1961). Deze president had het hart wel op de goede plaats, maar hij moest ook rekening houden met het behoudende politieke klimaat van zijn tijd. Hij had leergeld betaald in zijn eerste termijn, toen de anticommunistische heksenjacht van senator Joseph McCarthy het land op stelten had gezet. McCarthy had zijn hand overspeeld en was uiteindelijk bezweken onder zijn eigen overmoed. Niettemin had Eisenhower voor eens en voor altijd begrepen hoe de angst voor 'links' radicalisme door de Koude Oorlog was gevoed. Een deel van zijn eigen partij zag de zwarte bevolkingsgroep als een potentiële vijfde colonne voor het communisme, zoals ook nogal wat Democratische senatoren uit het zuiden hun verzet tegen 'Brown' mede stoelden op communistenvrees.⁹ Eisenhower durfde zijn nek niet teveel uit te steken. De *Civil Rights Movement* had echter geen presidentiële steun nodig om na 'Brown' vleugels te krijgen.

Springplank voor zwarte leiders

Zo kwam het dat Rosa Parks, een actief lid van de NAACP, op 1 december 1955 haar zitplaats in de stadsbus van Montgomery, Alabama, weigerde af te staan aan een blanke. Hiermee begon een protestactie die dertien maanden zou duren. Uiteindelijk was het opnieuw het Hooggerechtshof dat de kwestie beslechtte, door segregatie in het openbaar vervoer 'in strijd met de grondwet' (speciaal het veertiende amendement) te verklaren. De boycotacties waren een springplank voor zwarte leiders als Martin Luther King jr. en Ralph Abernathy. Zij zouden in de jaren zestig nog vaak van zich laten horen. Het was mede aan hun morele gezag te danken dat 'Jim Crow' in die periode in een complex van wetten de doodsteek kreeg. Eisenhower's Democratische opvolger John F. Kennedy (1961-1963) zette om al even politieke redenen als 'Ike' louter voorzichtige stappen op het gebied van *civil rights*, al maakte hij wel de verplichte gebaren van goede wil jegens de leiders van de beweging. Op zijn conto staat dat hij een half jaar voordat hij werd vermoord met een redelijk vergaand wetsvoorstel kwam (de *Civil Rights Act*), maar het was op dat moment nog onduidelijk hoe dat zou worden ontvaard. Het Congres was er niet bepaald klaar voor. Na de moord in november 1963 ontstond echter een veel gunstiger klimaat voor dit soort wetgeving. Het land wilde zich na deze ►

► Thurgood Marshall (1908-1993) zou in 1967 de eerste Afro-Amerikaanse rechter in het Hooggerechtshof worden. Hij trad terug in 1991. Hij werd benoemd door president Lyndon Johnson, de vader van de 'Great Society'.
► James T. Patterson, *Brown v. Board of Education: A Civil Rights Milestone and Its Troubled Legacy* (Oxford 2002) geeft een uitstekend overzicht van de gebeurtenissen en gaat ook in op de vraag of er daarna sprake is geweest van een *white backlash*.
► James T. Patterson, *Brown v. Board of Education*, XIX.

Zwarten moesten in aparte ruimtes wachten op de Greyhound bus. Deze foto is genomen in Rome, Georgia in september 1943.

Keith Plessy en Phoebe Ferguson, de nazaten van Plessy en rechter Ferguson, runnen nu samen een stichting die lessen geeft over burgerrechten.

schande van zijn beste kant laten zien. Onder Lyndon B. Johnson (1963-1969) kon de echte sprong voorwaarts worden gemaakt. Deze president, zelf afkomstig uit het zuiden (Texas), had een legitimatieprobleem. De Kennedy-clan vond hem lomp en weinig principieel. Ook het publiek zag hem scherp afsteken tegenover Kennedy's frisse voorkomen en fraaie retoriek en het was voor hem erg lastig in de lange periode van nationale rouw - vanwege de moord op de vorige president - een eigen geluid te laten klinken. Johnsons antwoord op deze politieke uitdaging was een vlucht naar voren. Hij liet zien minstens zo progressief te zijn als Kennedy was geweest, door in hoog tempo een hele serie wetten door het Congres te jagen. De belangrijkste, de *Civil Rights Act* van 1965, had meer tanden dan het oude ontwerp van Kennedy, vooral doordat de federale overheid meer mogelijkheden tot interventie kreeg.

Het eigen recht van de staten

The rest is history. Er was na Johnsons presidentschap nog een lange weg te gaan, maar vroeg of laat moest het ervan komen dat een zwarte man of vrouw tot president werd gekozen. Dankzij Lincoln was er vanaf 1861 in korte tijd veel vooruitgang geboekt. 'Plessy' had stilstand betekend. 'Brown' was een nieuwe start. In de jaren zestig werd de winst van 1954 juridisch hecht verankerd. Veertig jaar later raakten de ontwikkelingen in een stroomversnelling; de wandeling naar het einddoel werd een sprint. En zo kon het gebeuren dat een zwarte *president-elect* daar in Chicago, op 4 november 2008, de juichende menigte, blank en zwart, feliciteerde met 'jullie overwinning'.

'Misschien moet Barack Obama's verkiezing in 2008 achteraf gezien worden als de ene zwaluw die nog geen zomer maakte'

Misschien moet Barack Obama's verkiezing in 2008 achteraf gezien worden als de ene zwaluw die nog geen zomer maakte. De economische achterstand van de zwarte bevolkingsgroep als geheel is nog enorm. Voordat daaraan een eind is gekomen, zal er nog veel water door de Potomac zijn gestroomd. Maar een indrukwekkend 'begin van het einde' lijkt er te zijn. Keith Plessy en Phoebe Ferguson, nazaten van 'de' Plessy en 'de' Ferguson, hebben inmiddels ook de vrede tussen de families getekend, op de meest poëtische manier nog wel. Sinds een paar jaar geleden bestaat er

een *Plessy and Ferguson Foundation for Education and Reconciliation*, die voorlichting geeft over de geschiedenis van de Civil Rights Movement en de gevaren van discriminatie. Amerika is, inderdaad, *a place where all things are possible*. Een honderdjarig succesverhaal? Conflicten over fundamentele kwesties zijn zelden of nooit geheel beslecht; in de jaren 1960 staken nieuwe, extreem scherpe tegenstellingen de kop op. Het noorden en enkele zuidelijke staten lagen nog steeds overhoop over het rassenvraagstuk, maar daarnaast woedde er in het hele land een strijd tussen links en rechts over de oorlog in Vietnam. Het was verwarrend dat juist een Democratische ('linkse') president, Lyndon Johnson, die de rassenkwestie juridisch uit de wereld had geholpen en daarvoor alle krediet verdiende, de controverse over de oorlog had veroorzaakt. Links liep dus tegen zichzelf te hoop. Rechts kon daardoor oogsten in 1968, met Nixons verkiezing tot president. Controverses tussen de federale overheid en activistische politici in de staten, zoals in de strijd om de burgerrechten aan de orde van de dag waren, zullen er altijd blijven. Recente (2009 en 2010) werden onder invloed van de zogenaamde *Tenth movement* en de *State Sovereignty Movement*, die op hun beurt weer inspiratie putten uit het succes van de *Tea Party*, in een groot aantal staten resoluties aangenomen die de federale overheid beperkingen wilden opleggen, met de tekst van het tiende amendement op de Grondwet (1791) als motto: *The powers not delegated to the United States by the Constitution, nor prohibited by it to the States, are reserved to the States respectively, or to the people*. Dit waren de Verenigde Staten ten voeten uit. 'Overheid, bemoei je met je eigen zaken'. Over dat principe was iedereen het ook in de hier besproken honderd jaar wel eens, maar niet over de definitie van de 'eigen zaken' van de federale overheid. ■